

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita

12

HELSINKI 1998

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 1998

Karjalan mies aikansa aallokossa

Ludvig Liuksen (1882–1972) omaelämäkerta

Toimittanut ja täydentänyt Anni Lampén

Suvun historiaa

Valkjärven pitäjän Siparilan kylässä asui 1700-luvun alkuvuosikymmeninä seuraavat talolliset: Stephan Meuruin, Sigfrid Kaurain, Georgius Kaulio sekä Georgius, Mikael, Anders, Grels, Petter ja Jöran Tukiat. Ensiksi mainitun Stephan Meuruisen ja vaimonsa Karin Tukian perheeseen kuului myös heidän tyttärensä Brita ja tämän aviomies Olof Lius, jotka ovat Valkjärvellä ja sieltä muualle siirtyneiden suvun jäsenten kanta-vanhemmat.

Liusten sukua on Siparilasta siirtynyt 1700-luvulla Valkjärven Nurmijärven ja Jutikkalan kyliin ja 1800-luvulla Nurmijärveltä Raudun pitäjän Orjasaaren kylään. Tämän vuosisadan aikana on Liuksia siirtynyt myös Sakkolaan, Viipuriin, Lappeenrantaan, Rautuun, Lahteen, Vuokselaan, Helsinkiin, Muolaaseen, Sallaan; ja Karjalan luovuttamisen jälkeen mm. Keuruulle, Petäjävedelle, Lahteen ja monelle muulle paikkakunnalle.

Liuksen suku on pääasiassa ollut maanviljelijöitä. Perintätieto mainitsee kantaisän Olof Liuksen olleen sotilaan. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että se olisi ollut hänen ammattinsa, sillä siihenkin aikaan oli sodan sattuessa joka miehen oltava sotilas. Kun hän solmittuaan avioliiton talontyttären Brita Meuruisen kanssa joutui maanviljelijäperheen jäseneksi, tuli hänestä maanviljelijä ainakin silloin, ellei tämä ollut hänen aikaisempikin ammattinsa.

Olofilla ja Britalla oli neljä poikaa ja kaksi tytärtä. Tyttäristä Sophia (1723–1761) oli naimisissa Jöran Bengtzinin kanssa Bengtsilän kylässä ja Maria (1734–1761) Barthold Coiraisen kanssa Nurmijärven kylässä. Yhdellä pojista Jöranilla, joka oli naimisissa ensin Beata Koiraisen ja tämän kuoltua kohta ensimmäisen lapsensa Valborgin (1789–1815) syntymän jälkeen, sitten Anna Thusbergin kanssa, ei ollut muita lapsia. Mutta Michael, Thomas ja Erik jatkoivat sukua. Heidän jälkeisiään asui Valkjärvellä Siparilan, Nurmijärven ja Jutikkalan kylissä, kunnes viime sotien jälkeen tapahtunut Karjalan alueen pakkoluovutus hajotti asukkaat muualle Suomeen.

Stephan Meuruisen tila sijaitsi Valkjärven Koillisrannalla Nurmijärvelle vievän maantien ja Jyrkjärvet-Lietteenojan välisellä alueella, 50 metriä Valkjärven pintaa korkeammalla olevan Kokkomäen länsi-, etelä- ja itärinteillä. Talo oli Valkjärveen laske-

van Lietteenojan suun lähellä. Ukko Meuruisen ja hänen vävynsä Olof Liuksen kuoltua vuonna 1742 jäi tila Liuksen poikien haltuun.

Ajan kuluessa pojat perheellistyivät ja talo alkoi käydä ahtaaksi parinkymmenen hengen asua, uusien asuntojen rakentaminen oli välttämättömyys. Vanhin poika Mikko siirtyi Jyrkjärven suunnassa olevalle palokasken tasanteelle, rakensi sinne jykevästä hongista ison pirtin, jossa oli tilaa yhdeksänhenkisen perheen asua. Tässä tuvassa asui vielä 1880-luvulla Mikon pojanpojanpoika Aapro-ukko (1824–1899), jonka pojat Eusebius ja Tobias rakensivat itselleen uudet, uunilla varustetut tuvat ja savupirtti jäi toimittamaan navetan virkaa.

Toinen Olofin pojista Tuomas (1725–1786) jäi vanhaan isältä perittyyn kotitaloon. Myöhemmin rakensi hän uuden rakennuksen Kokkomäelle vievän tien pohjoispuolelle, entisen paikan jäädessä naapurikylästä siirtyneen Lemmetyn haltuun. Tämä Tuomas, samoin kuin veljensä Michael ja Jöran, oli ottanut vaimonsa Nurmijärven Koiraisten tyttäristä. Hän harrasti yhteiskunnallisia asioita. Hänet mm. nimitettiin Sexmanniksi, s.o. kirkon kuudennusmieheksi ja kiitollisena hänen toiminnastaan seurakunnan hyväksi, pidettiin hänelle kuoltuaan tavallista juhlavammattautajaiset seurakunnan toimesta.

Tuomaan pojan Samuelin mukaan kuolin vielä viime vuosisadan lopulla hänen perillisiään nimitettävän samulilaisiksi, erotukseksi toisten Liusten taloista. Samuelilla oli kaksi poikaa Andreas ja Tuomas. Antin pojista muistan Juhanan (1821–1889), joka kuolinvuoteellaan pyysi isääni ajamaan hänen partansa ja palkkioksi antoi sinettinsä, kun oman perheen jäsenille nimikirjaimet eivät sopineet. Tällä Juhanalla oli poika Anders Gabriel, joka palveli vapaaehtoisena Suomen vanhassa kaartissa ja sen mukana osallistui Turkin sotaan vv. 1877–78. Hänen poikansa Väinö Lumme (nimi muutettu lyseolaisena ollessa) toimi Viipurissa oikeuspormestarina. Sen jälkeen Korkeimman oikeuden jäsenenä ja on nykyään (1955) kihlakunnan tuomarina Forssassa.

Juhanan veljellä Mikolla (1827–1908) oli kaksi poikaa Ludvig (1858–1915) ja Viktor Emmanuel (1864–1937). Mikko harrasti maanviljelyksen ohella hevoskasvatusta ja -kauppaa. Talossa oli myös poikien 1890-luvulla perustama sekatarvakauppa. Tämän vuoksi ja kylän keskeisellä paikalla sijaiten muodostui siitä kyläläisten illanviettopaikka, johon miehet ja joskus naisiakin kokoontuivat tarinoimaan ja lehtiä lukemaan varsinkin sunnuntai-iltoina. Muistan miten kylän ukkoja istui pitkin suuren ja tilavan tuvan penkkejä Mikko-ukon jutellessa kauppamatkoistaan. Kerrankin oli hän hankkiesseen hevosia erään suuriruhtinaan talliin, saanut tältä määräyksen tuoda kaksi aivan saman kokoista ja väristä hyvää hevosta. Tehtyään monta matkaa kotimaan parhaimmille hevoskasvatuspaikkakunnille oli hän vihdoinkin saanut mielestään vaatimusten mukaisen hevosparin. Vietyään nämä Pietariin, oli suuriruhtinas ollut hyvin tyytyväinen ja maksanut niistä siihen aikaan tavattoman korkean hinnan, 700 kultaruplaa kappaleelta.

Pojat Ludvig ja Viktor E. olivat toimekkaita maanviljelijöitä ja kauppiaita ja sen ohella huomattavia kunnallismiehiä toimien kunnallislautakunnan esimiehinä ja monissa lautakunnissa ja muussa yhteistoiminnassa. Ludvigin muutettua Nurmijärvelle lopetti Viktor E. kaupan ja perusti sahan Ryönön tilalle Valkojoen varrelle.

Viktor E:n pojista on Rudolf kauppiaina Lahden Okeroisissa, Väinö Viljam maanviljelijänä Viialan Alkkulassa ja Einarilla on mylly ja saha Petäjavedellä, nyt taitaa rakentaa vielä elokuvateatteria.

Samuelin nuoremmalla pojalla Tuomaalla oli kolme poikaa Matti (1823–1910), Johan (1834–1897) ja Heikki (1838–1916). Matti oli pitkä ja vahva mies. Niinpä elikin 87-vuotiaaksi. Hänellä oli tila Ryönössä Valkojoen varrella. Toinen poika Johan meni Pietariin nuohoojaksi, perusti myöhemmin sinne oman nuohousliikkeen. Hänellä oli

kaksi tytärtä Eeva ja Roosa. Muistelen toisen olleen naimisissa insinööri Aalbergin kanssa. Heikki oli maanviljelijänä Nurmijärven kylässä Huukilla.

Olofin nuorimmalla pojalla Erikillä (1732–1807) oli vaimona Katrina Lemmetty. He saivat kolme poikaa ja viisi tytärtä. Vanhin pojista oli Matti (1761–1826). Hän oli ottanut vaimokseen Helena Sällisen Suontaan Ylä-Sälliseltä. Tästä johtui, että Ylä-Sällisiä pidettiin sukulaisina vielä minunkin aikanani. Se oli tapana. Matilla oli myös viisi tytärtä mutta vain yksi poika, joka oli isänsä kaima, Matti (1804–1869), joka oli ensin ottanut vaimokseen pikkuserkkunsa Tuomaan tyttären Marian (1815–34) ja tämän kuoltua lapsivuodekuumeeseen meni, oltuaan kuusi vuotta leskenä toisiin naimisiin Anni Tahvontytär Kaulion (1821–1901) kanssa. Hän oli isäni äiti.

Kun Erikin vanhemmat veljet olivat asettuneet tilan alavammille maille, joutui Erik pohjoisen puolella olevan Kokkomäen korkeimman kukkulan haltijaksi. Sieltä oli avara näköala. Paitsi Valkjärven ympäristön kyllä näkyi sinne lounaasta Kivennavan kirkko ja Linnanmäki ja etelästä Ylentelän kylä sekä Lempaalasta Korkeamäki. Lähellä mäen korkeinta huippua oli pyöreä noin 40 metriä leveä kuoppa, mahdollisesti suuren meteorin aikaansaama. Tämä oli pohjalta soistunut ja vesinen. Sateisten syksyjen jälkeen pakkasten tultua runsasvetisenä jäätyneenä se oli hyvä lasten liukumapaikka, samoin kuin sen rinteet talvisin mainiot mäenlaskupaikat. Tämän kuopan reunalle oli rakennettu talo ja siihen tuotu Kaulion 19-vuotias Anni-tyttö emännäksi.

Olin lapsena paljon ihaillut kirkon alttarin yläpuolella olevaa suurta kultaista auringoa, jonka parin metrin pituiset säteet kimaltelivat kauniisti varsinkin jouluna, jolloin kruunujen kynttilät loivat valoaan niihin. Anni-mummo kertoi isoisäni olleen kirkkoa rakentamassa ja tehneen mm. tämän auringon, joka sitten oli kullattu. Valkjärvi-kirjan sivulla 181 olevassa kuvassa näkyy alareuna tästä kultaisesta auringosta.

Matilla ja Annilla oli tuo ennenkin toistunut määrä lapsia: neljä tyttöä ja kolme poikaa (ensimmäisen vaimon lapsi oli kahden viikon vanhana seurannut äitiään hautaan). Ensimmäinen oli Helena (1841–1885), meni 18-vuotiaana naimisiin Juho Ikoselle Vaalimoon. Ikosen kuoltua meni vaimoksi Tuomas Martikaiselle Nurmijärvelle. Ikosen kanssa oli hänellä yksi tytär Anni ja Martikaisen kanssa kolme poikaa, Juho synt. 1872, Matti synt. 1878 ja Joosep synt. 1882. Matti ja Joosep kuolivat ennen 20 ikävuottaan, mutta Juho eli vanhaksi asuen vaimonsa Maria Sakkosen kanssa pitäjätuvalla ja toimien seurakunnan haudankaivajana ja kellojen soittajana. Heidän tyttärensä Helvi on Iitin Perheniemessä Viljam Anttolan emäntänä.

Toinen Matin ja Annin tyttärinä oli Valborg (1843–1912). Varpu meni naimisiin Juhana Virolaiselle Aliskalaan. Heidän poikansa Matti oli kauan kihlakunnanoikeuden lautamiehenä ja nimitettiin herastuomariksi. Hän kuoli v. 1954 Jämsässä, jossa hänen perheensä edelleen asuu.

Kolmas lapsista oli Joosep, joka kuoli jo kaksi vuotta täytettyään näivetystautiin. Neljäs lapsi oli taas tyttö, Maria (1843–1880), joka meni vaimoksi Piikkilään Mikko Äikäälle. Heillä oli poika Juho.

Viidennelle lapselle annettiin nimeksi Fredrik (1851–1922). Hän sairasti lapsena pitkällisen ankaran taudin, joka lamautti hänen henkisen kehityksensä. Hän omasi vahvan taipumuksen musiikkiin. Jokaisen kuulemansa sävelmän, virret, kansanlaulut ja tanssisävelmät hän muisti ja lauloi tai rallatti niitä sopivissa tilaisuuksissa. Mielellään hän kävi ropotissa, s.o. suorittamassa tilalle määrättyjä päivätöitä Veikkolan lahjoitusmaahovin pelloilla tai niityillä.

Seuraava lapsista oli Juhana (1853–1920), tämän kirjoittajan isä. Nuorimmaisen nimi oli Hedvig (1856–1872). Mummo kertoi hänen olleen herttaisin kaikista lapsistaan ja sen vuoksi ei hänen sallittu kauemmin elää tässä pahassa maailmassa.

Kokkomäen Juho ikämiehenä.

Isäni Kokkomäen Juho

Juhana, kaikkien Valkjärveläisten tuntema Kokkomäen Juho sai kokea elämässään paljon vaikeuksia. Hän oli 16-vuotias kun isä kuoli. Kun vanhemmat sisaret olivat menneet miehelään, jäi perheeseen nuoren isännän huollettavaksi äiti, sairastuneena työhön kykenemättömänä makaava Rieti-veli ja 9-vuotias pikku Hetti-sisko. Mutta Juho ryhtyi tarmokkaasti kyntämään ja kylvämään sekä suoritti hoviin ropottipäivätyöt. Vaikka heikoinkin voimin olisi Juho-poika menestynyt tilansa hoidossa, mutta nyt tuli isku, joka näytti kerta kaikkiaan katkaisevan hänen uransa maanviljelijänä ja tuhoavan hänen perheensä tulevaisuuden.

Juhon isältään perimän tilan viljelyksiä olivat edelliset sukupolvet tunnollisesti hoitaneet huolimatta tämän isonvihan aikana Venäjän hallintaan joutuneen maakunnan sortetusta asemasta, johon sen olivat saattaneet keisarien ja keisarinnojen suosikit saatuun nämä ennen vapaiden talonpoikien maat läänitystiloikseen. Muuan naapuri havaitsi Kokkomäen tilan omaansa paremmaksi ja kotiperheensä oman tilansa kokoon nähden liian suureksi. Hän sai hovin silloiselta hoitajalta jollakin tavalla luvan muuttaa viljelemään Kokkomäen tilaa ”koska Juho Lius päästää hyvän tilan rappiolle työvoiman puutteessa”. Valituksesta ei ollut apua, mutta sai Juho kuitenkin perheensä asunnoksi lähellä olevan autiotilaan kuuluvan rappioituneen savupirtin ja keväällä kylvämistään viljoista korjata puolet perheensä elatukseksi sekä lupauksen kahden vuoden vero- ja päivätyövapaudesta, mikäli haluaa ja jaksaa nurmettuneita peltoja viljellä.

Mikäs nyt eteen? Juhon oli vakiintunut se usko, että maa ei petä vaikka kaikki muu pettäisi. Hän alkoi pehmitellä peltoja minkä jaksoi. Väliaikoina hän oli Pietarissa enonsa luona, joka vuokraajana piti Suomen valtion talossa Gontsharnajakadun varrella matkustajakotia ja kauppa. Täällä hän oppi venäjän kielen ja tutustui kauppatapoihin. Eno olisi halunnut hänet pitempiaikaiseksi apulaisekseen mutta Juho ei halunnut luopua maasta, siihen hän edelleen luotti.

Mutta laihtuneiden peltujen sato oli pieni, se ei riittänyt perheelle eikä vähälukuisille kotieläimille. Tarvittiin rahaa. Juho ryhtyi välittämään maalaistuotteiden vientiä Pietariin. Hän kuljetti sinne teuraseläimiä, voita, viljelystuotteita, hirvensarvia, jokisimpukan helmiä ja monenlaista muuta, kaikkihan voitiin Pietarissa muuttaa rahaksi. Sillä tavoin selvittiin aina eteenpäin.

Täytettyään 23 vuotta Juho haki emännän itselleen Valkeamatkasta, suuresta Inkin läisen talosta, jossa kolme veljestä perheineen asui yhdessä taloudessa. Heidän Katri-sisarensa katsoi Juho elämänkumppanikseen. Ei pelätty perheen lisääntymistä, päinvastoin, nyt tarvitaan talossa työmiehiä omasta takaa, sillä edellisenä vuonna 1875 oli Suomen valtio ostanut Veikkolan lahjoitusmaan parooni Freedericksz'iltä ja tulee jatkamaan tilat niiden alkuperäisille omistajille ja viljelijöilleen.

Kunnallisessa ja seurakunnallisessa toiminnassa Juho oli myös mukana. Hän kuului kunnallislautakuntaan, ensimmäisen kansakoulun johtokuntaan, toimi parikymmentä vuotta pyhäkoulun opettajana, metsänvartijana, Järvenpään jakokunnan esimiehenä, oli kirkkoherra Kiljanderin kanssa lähetystönä kiirehtimässä jakotoimenpiteitä ja perintökirjoja, toimitteli perunkirjoituksia ja perinnönjakoja sekä hoiteli monia muita asioita kaikkien tyytyväisyydeksi. Toimi myös asianajajana oikeuksissa. Rahatulot olivat edelleen tarpeen. Ollessaan Pellervoseuran perustavassa kokouksessa Helsingissä hän innostui osuustoimintaan ja perusti Valkjärvelle useita osuuskassoja, jotka myöhemmin yhdistettiin yhdeksi suurkassaksi.

Juhon vaimo Katri kuoli v. 1887. Neljästä lapsesta oli kuollut tyttö ja poika, kaksi poikaa oli elinvoimaisempia. Mutta talossa tarvittiin emäntää, sillä äiti oli jo vanha ei-

kä jaksanut enää osallistua kaikkiin talon töihin. Juho löysi toisen vaimon Helena Juvoesta, kotoisin Vuoksen toiselta puolelta olevasta Uudestakylästä. Ennen häitä, jotka vietettiin elokuun 19 p:nä 1888 Juho rakensi uuden tuvan eteisen toiselle puolelle, josta vanha sauna purettiin pois.

Nyt elämä jatkui rauhallisena hiljaiselona odotellessa perintökirjoja tiloihin. Isojako oli toimitettu kohta sen jälkeen kun valtio oli lahjoitustilat ostanut. Mutta maiden jyvitys ja kartoitus kesti odotettua kauemmin. Vihdoin oli päästy tilusjakoon, mutta tasinkolaskelmat veivät vielä pitkän ajan. Juho määrättiin Järvenpään jakokunnan esimieheksi, jonka tuli johtaa ja valvoa jakokirjojen mukaan tiloille määrättyjä tasinkosuoritusten velvoituksien suorittamista.

Perhe lisääntyi vähitellen. Useina vuosina oli kaksi tai kolmekin lasta yhtäaikaan kansakoulussa. Vanhemmat pojat osallistuivat kykynsä mukaan kaikkiin talon töihin. Peltola laajeni ja karja lisääntyi.

Helmikuussa v. 1902 jaettiin vihdoinkin perintökirjat Valkjärven tiloille. Se oli ilonpäivä kaikille valkjärveläisille eikä vähemmin Juho Liukselle, joka erikoisen raskaasti oli saanut kärsiä lahjoitusmaa-aikana. Lunastushinta ei ollut suuri, vain 300 markan vaiheilla, mikä johtui siitä, että valtio oli niiden 27 vuoden aikana, minkä se oli pitänyt hallussaan Veikkola-Valkeamatkan lahjoitusmaita, myynyt näiltä tiloilta metsää huomattavan paljon sekä jättänyt kantatilat Veikkolassa ja Pähkinämäellä valtion omistukseen. Mutta rahaa oli vähän ja näin ollen Juhon täytyi lainata osa tarvittavasta lunastushinnasta, sillä hän, kuten muutkin valkjärveläiset tahtoi mahdollisimman pian saada täydellisen omistusoikeuden tilaansa, vaikka aikaa olisi kuoletusmaksuihin ollut 39 vuotta.

Kun vihdoinkin oli vapauduttu lähes 200 vuotta kestäneestä lahjoitusmaakaudesta, toimitettu jako ja jaettu maanomistajille perintökirjat, seurasi tämän jälkeen suurenmoinen kehityskausi taloudellisella alalla. Metsän käyttö, jota tähän asti oli ankarasti rajoitettu, oli nyt vapaa kullekin omaan metsäpalstaansa nähden Karjakartanot ja asuinrakennukset uusittiin, karjaa lisättiin, peltoviljelyksiä laajennettiin, otettiin käytäntöön uusia työtapoja, hankittiin kääntöauroja, viskuukoneita, lannoitteita, heinänsiemeniä, jopa alettiin kokeilla vehnänkin viljelyksellä. Kaikkiällä voi nähdä, että uusi aika oli tullut valkjärveläisille. Ropottityö oli nyt päättynyt ainaiseksi, se oli vaihtunut rahassa suoritettavaksi veroksi valtiolle, kunnalle ja seurakunnalle. Tilalla tapahtuviin uudistuksiin ja varoihin voitiin käyttää metsänmyyntirahojia. Lahjoitusmaakausi vouteineen, piiskureineen ja kasakkakahakoineen jäi yhä kauemmas menneisyyteen, vain vanhukset enää kertoilivat muistojaan niiltä ajoilta.

Juho Liuksen perhe oli vuoteen 1920 mennessä ja poikien avioiduttua kasvanut 23:ksi hengeksi. Heinäkuun 7 päivänä 1920 Juho kuoli vatsasyöpään. Juhannuksen aikoina hän kävi asioillaan Viipurissa ja sieltä palatessaan Antrean kautta laivalla Oravaniemmen hän laskeutuessaan laivasta laiturille kompastui ja kaatui. Tällöin oli lääkärin selostuksen mukaan syöpäkasvain mahalaukussa halennut, mahalaukkuun kerääntynyt veri tuli ulos maksoittuneena suun kautta ja syöminen oli siitä lähtien mahdotonta. Muutama ruokalusikallinen vettä oli ainoa päiväannos mitä hän voi niellä. Viisi viikkoa hän jaksoi kestää ravinnottomuuden ohella alituisesti kalvavaa tuskallista kipua vatsassa, kunnes kuolema vapautti siitä.

Juho Lius, isäni, oli 180 sm pitkä ja solakka mies. Kasvot soikeat, laihahkot. Tukka oli tumma, jakaous keskellä ja latva tasattu niskan ympäri. Parta ja viikset ajeltu mutta poskiparta korvien etupuolella oli tuuhea ja kihara. Lukiessa ja kirjoittaessa käytti silmälasia jo ennen 50:tä ikävuottaan. Ryhti oli suora, käynti rauhallinen ja tasainen. Arvokkaimpana kaikista ammasteista piti hän maanviljelystä, hän oli suorastaan kiintynyt

maahan. Meille pojille hän usein sanoi: Ei kukaan ole niin vapaa ja itsenäinen kuin maa- mies, hän tekee työnsä rauhassa ja lepää milloin haluaa, ei ole hänellä isäntää komen- tamassa, hän on todellinen vapaaherra. Ollessaan enonsa luona Pietarissa hän osallis- tui työhön kaupassa ja majatalon ruokalassa, mutta se ei häntä miellyttänyt. Kerrankin viikon oltuaan siellä hän lauantai- aamuna lähti kotiin jalkaisin. Enimmäkseen juokse- malla hän suoritti tämän 90 km:n matkan, niin että ehti illalla saunaan. Hänellä olikin terveet keuhkot. Kun hän serkkunsa Kaulion Niilon kanssa oli Pietarin huvipuistossa, saivat he siellä mm. koetella keuhkojensa voimaa. Laitteessa olevaan putkeen puhalta- malla osoitti viisari yhdellä henkäyksellä puhalletun ilmamäärän. Kilpailu oli kova, mut- ta kukaan ei päässyt lähelle asteikkotaulun maksimia. Juho innostui myös koettamaan puhallusvoimaansa vetäen ensin ilmaa keuhkot täyteen. Nyt ei taulun asteikko enää riit- tänyt, vaikka ilmaa olisi pojan keuhkoissa vielä ollut. Niilo kertoi minulle, että Novo- ja Vremja-lehdessä oli ollut ihmettelevä kirjoitus tästä suomalaispojan saavutuksesta.

Isälläni oli yhdeksän lasta, joista neljä ensimmäisestä ja viisi toisesta aviosta. Lap- sista kolme kuoli aivan pieninä mutta neljä poikaa ja kaksi tytärtä elivät – sen voin nyt jo sanoa – vanhoiksi. Juho veljeni ja minä Ludvig olimme Katri-äidin ja Viktor, Hese- kiel, Maria ja Helena olivat Helena-äidin lapsia.

Lasten tuli koulun ohella ottaa osaa talon töihin vointinsa mukaan. Poikien huolena oli kunkin vuorollaan olla paimenessa, tytöt auttelivat kotitöissä. Juho taisi olla 15-vuo- tias kun lähti keväällä tukinuittoon. Tämä oli useana vuonna tavallista kevättyötä. Mui- na aikoina hän ahkerasti perkesi uutta peltoa. 20-vuotiaana meni naimisiin Ida Kontion kanssa ja muutamaa vuotta myöhemmin osti samassa kylässä olevan Retsiin tilan ja muutti sinne. Tilan hoidon ohella hän toimi A. Ahlström Oy:n metsänostajana 25 vuot- ta. Hän oli kuten isänikin paljon käytetty asiakirjojen laatijana ja kunnallisissa toimis- sa. Talvisota tuhosi hänen uuden talonsa. Uuden tilan hän sai Keuruulta välirauhan ai- kana, palasi takaisin Valkjärvelle mutta jatkosodan aikana muutti uudelleen Keuruul- le. Hänen vaimonsa oli kuollut v. 1920, solmi toisen avioliiton Anna Ikosen kanssa. Lapsia ensimmäisestä aviosta yksi poika ja neljä tyttöä, toisesta yksi poika.

Kirjailija Unto Seppänen, joka toimitti muistoteoksen Valkjärvi, pitäjä kohtaloitten Kannaksella, kertoi saaneensa Juholta 70 lehteä käsittävän kuvauksen Valkjärven olois- ta ja elämästä, ollen kirjoitus tyyliään niin hyvä, ettei se kaivannut mitään korjauksia.

Juho kuoli Keuruulla lokakuun 20. päivänä 1949 ankaran sairauden, todennäköises- ti vatsasyövän jälkeen. Hänen viimeinen kirjeensä minulle oli sisällöltään hyvin luot- tavainen vaikka käsiala osoitti heikon käden vapisseen. Ennen kuolemaansa hän ehti saada vastaukseni ja Anna kertoi, että sen luettuaan hän oli ikäänkuin vapautunut tus- kista ja nukkui päivän tai parin kuluttua.

Juhon vanhempi poika Tuomas toimi maanviljelijänä sekä osuuskaupanhoitajana. So- tien jälkeen sai maatilaa Kemin kaupungin rajalta. Hänen poikansa Olavi on Kemin poliisilaitoksen palveluksessa. Nuorempi poika Leo hoitaa isänsä jälkeen jättämää tilaa Keuruulla. Tytär Aino elää leskenä Vilppulassa ja Helmi on naimisissa Anselm Keski- sen kanssa Mustialassa.

Ludvig Liuksen elämävaiheet

Varhaisimmat lapsuusmuistoni lienevät kolmannelta ikävuodelta, sillä muistan nuk- kuneeni vivussa vielä siihen aikaan kun naapurin poika, isäni ikäkumppani Anders Gab- riel Lius kävi meillä ja kertoili isälle muistojaan Turkin sodasta. Muistan äitini pitkä- aikaisen sairauden ja hänen kuolemansa kauniina elokuun päivänä. Olin silloin viiden- nellä vuodella.

Näihin aikoihin Juho veljeni, joka oli minua neljä ja puoli vuotta vanhempi, aloitti jo kansakoulun. Minä olin vasta käynyt pyhäkoulua ja lukusilla seuraavana talvena. Olin ehtinyt tavausasteelta suoraan lukuun. Tästä oli kirkkoherran Leidenius hyvin tyytyväinen ja antoi palkinnoksi pienen kirjasen, jonka nimi oli Pitk' oli Pohjolan yö. Seuraava koulu oli kiertokoulu, jossa silloin oli opettajana Antti Martikainen, hän laulatti meillä kevätlaulua: Touon aika lähenee, kylmät hallat vähenee. Sitteen oli vuorossa pienten lasten koulu, jota pidettiin kaksi viikkoa kevään ja syksyin. Se oli valmistusta kansakouluun, jonka aloitin syksyllä 1893, opettaja Ahlfors ja opettajatar Sohlman sijoittivat minut jo alussa toiselle luokalle, joten keväällä 1896 sain päästötodistuksen. Siihen aikaan oli Valkjärvellä vain yksi kansakoulu, jossa kävivät myös Vuokselasta Uudenkylän ja Päiväkiven lapset. Koulu sijaitsi kirkonkylässä, tilava ja komea rakennus, joka tuhoutui vapaussodassa vihollisen pommittamana.

Ludvig 21-vuotiaana kaupanhoitajana.

Kouluvuosiinani kävin kunnallislautakunnan esimiehen Viktor Emanuel Liuksen luona kirjoittamassa verokirjoja ja kuitteja. Paitsi muita kotitöitä olin isäni mukana perunkirjoituksissa ja jakotoimituksissa. Kotitöihin kuuluivat tietenkin heinän, viljojen ja muun sadon korjuu sekä heinien ja poltopuiden rahtaus kotiin. Olinpa keväällä 1897 tukinuitossakin Valkojan varrella.

Saman vuoden syksyllä, tarkemmin sanoen joulukuun 20. p:nä menin kauppa-apulaiseksi Tuomas Paavolaiselle Raivolaaan. Isä lähti kyytiin sinne ja ne neuvot ja elämänohjeet, jotka rakas isäni matkan varrella minulle antoi, ovat aina pysyneet mielessäni. Tärkein yleinen ohje oli se, että Jumalaa ja maata ei koskaan saa unohtaa. Maa antaa viljelijälleen tämän elämän aikana taloudellisen turvan ja Jumalan tahtoa noudattaen ja häneen luottaen saamme sisäisen rauhan ja onnen, mikä ei katoa silloinkaan kun henki eroaa ruumiista.

Syksyllä 1989 tulin kotiin käydäkseni rippikoulun. Tämä pidettiin kirkossa, opettajana vanha kappalainen Lilius. Virsilaulutunnit piti kanttori Oskar Kruskopf (myöh. Kaakonkalvo). Tällöin minun oli hoidettava pojille virsilaulun opetusta niinä tunteina milloin kanttori oli muiden tehtävien takia siitä estynyt. Sain pojat pysymään siivosti tuntien aikana.

Pian kuitenkin sain Paavolaiselta kutsun tulla kiireesti takaisin toimeeni. Noudatin kutsua, sillä alusta alkaen olin saanut olla talossa kuin perheen jäsen. Talon emäntä, entinen kansakoulunopettajatar Hanna Streng oli kuin äidin sijainen. Kasvavana lapsena olin äidin kuoltua kylläkin saanut herttaisen mummoni hyvää hoitoa, mutta täällä kylässä olin sitä vailla, onneksi sain isäntäväen puolelta hyvää huolenpitoa. Täyshoidon ohella oli rahapalkka aluksi 4 ruplaa (mk 10:68) kuukaudelta.

Raivolassa olin mukana nuorisoseuran toiminnassa. Pidimme iltamia kansakoululla

ja kesäjuhlia Södergranin haassa. Tällaisessa juhlassa pidin kerran juhlapuheenkin. Kaupan asiakkailta opin käytännöllisesti venäjän kielen ja kun sen ohella luin venäläisiä lehtiä ja romaaneja, omaksuin kielen melko täydellisesti. Täällä tutustuin myös Hannamännän sisarenpoikaan, nyk. professori Edvard Richteriin sekä ylioppilaihin Sasu Pimiään ja Antti Sarveen. Oli pahin Bobrikoffilainen sortokausi. Pimiä ja Sarvi olivat passiivisen vastarinnan miehiä ja pian olin minäkin samoja kagaaleja, jolla nimellä suomettareet meitä kunnioittivat. Helsingistä alkoi Wentzel Hagelstamin kirjakauppa lähettää minulle Tukholmassa painettuja kiellettyjä kirjoja ja monistettuja Vapaita Sanomia, joita levitin tuttavapiirissäni passiivisen vastarinnan tehostamiseksi.

V. 1902 minua pyydettiin Kanneljärven asemalla olevan Esa Nikkasen omistaman sekatarakaupan hoitajaksi. Noudatin kutsua, olihan se pieni ylennys, puotipojasta kaupanhoitajaksi. Täällä jouduin mukaan nuorisoseuratoimintaan ja sen varaesimieheksi, kansanopiston johtajan maisteri Juho Hurmalaisen ollessa esimiehenä. Olin sekakuorossa, jota johti opettaja Teuvo Lindberg, liityin myös torvisoittokuntaan, jonka asemakirjuri Fredrik Mansnerus puuhasi kokoon. Vapaa-ajat kuluivat hyvin laulu- ja soittoharjoituksissa, ja joka toinen sunnuntai olin ohjelmaillassa kansanopistolla. Täällä pidettiin myös nuorisoseurana iltamia ja esitettiin seuranäytelmiä. Sunnuntain aamupäivisin olin tavallisesti isäntä Nikkasen talolla. Palkkaetuihini kuului asunto ja ruoka ja siellä oli sitäpaitsi talon nuorempi tytär Tilda, joka oli kerrassaan romaanien ja teatterin lumossa. Siellä tutustuin myös maisteri Robert Seppäseen, joka toimi Pietarin suomalaisen kirkkokoulun lehtorina. Hän meni naimisiin Tildan kanssa ja heidän pojastaan tuli mestarillinen kotiseudun kuvaaja kirjailija Unto Seppänen.

Kanneljärvellä ollessani sain elämäntoverin Maria Savolaisesta, joka oli oppilaana kansanopistossa v. 1903–1904. Olin häneen tutustunut jo Raivolassa ollessani. Häät vietimme kotonani Valkjärvellä lokakuun 2. päivänä 1904. Tavan mukaan oli isäni kutsunut häihin sukulaiset monen sukupolven takaa ja myös naapurit. Niin häitämme juhliiva ystäväjoukko nousi kolmeensataan.

Syksyllä 1906 erosin toimestani Nikkasen kaupassa. Edellisenä talvena oli syntynyt ensimmäinen lapsemme Hillevi Viipurin synnytyslaitoksella tammikuun 27 p:nä 1906. Olimme aluksi kotonamme Valkjärvellä, mutta maaliskuussa 1907 menin Perkjärvelle perustetun osuuskaupan hoitajaksi. Seuraavana vuonna syksyllä tulivat luokseni maisteri Juho Hurmalainen ja opettaja Tossavainen pyytämään minua Kanneljärvelle, heidän perustamansa osuuskaupan hoitajaksi. En antanut heti suostumustani, mutta kun he parin viikon kuluttua tulivat samalle asialle uudestaan, ja kun Ok. Keskuskunnan Viipurin konttorin johtaja A.Z. Bremer kehoitti minua ottamaan toimen vastaan, sillä edellinen hoitaja oli vienyt kaupan konkurssin partaalle, ja lupasi myöntää luottoa jos minä menen hoitajaksi, suostuin ja muutin taas Kanneljärvelle, nyt entisen kauppani naapuriin osuuskauppaan. Sen pelastamistouhussa väsyin kuitenkin niin, että joulukuussa 1909 sanouduin irti toimesta.

Koti Moskovassa

Tähän aikaan oli Helsingin Sanomissa ilmoitus konttoristin toimesta ranskalaiseen turkistukkukauppaan Moskovassa. Pyysin kirjeellä lähempiä tietoja toimesta. Suomenkielisessä vastauskirjeessä kehoitettiin lähettämään omakätinen venäjänkielinen hakemus ja ilmoittamaan joku tunnettu liike tai henkilö, joka voi antaa minusta suosituksia. Tein niin ja ilmoitin tunnetulta firmalta Häkli, Lallukka ja Kump:lta Viipurissa voitavan saada lähempiä tietoja. Muutaman päivän kuluttua kävin Lallukalla ostoksilla. Tällöin prokuristi Sutinen onnitteli minua siirtymiseni johdosta uuteen toimeen. Häm-

mästykseni selitti hän heidän saaneen Moskovasta minua koskevan tiedustelun ja vastanneen minun hyvin sopivan hienoon ranskalaiseen liikkeeseen, lisäsi hän nauraen. Kiitin Sutista suosituksesta. Paluumatkalla tapasin junassa kauppias M. Suurpään Perkjärveltä. Hän kertoi saaneensa hyvältä tuttavaltaan ent. rautatiekirjuri Emil Lipposelta Moskovasta kyselyn minusta ja antaneensa loistavan lausunnon ominaisuuksistani. Sanoi olevansa aivan varma, että tulen hyväksytyksi.

Tultuani kotiin oli saapuneen postin mukana kirje S.O.K.:n neuvontatoimistolta, jossa kehoitettiin siirtymään Säkkijärven Osuuskaupan johtajaksi, siellä on viisi sivu-myymälää ja kauppa muuten hyvässä kunnossa. Kiitin tarjouksesta ja ilmoitin jo sitoutuneeni toiseen toimeen.

Parin päivän kuluttua sain kirjeen Moskovasta. Pyydettiin saapumaan henkilökohtaisesti keskustelemaan toimen johdosta, matkakustannukset korvataan. Nyt olin jo varma, että minut hyväksytään toimeen. Ei varmaankaan muuten olisi kutsuneet.

Uudenvuodenpäivä v. 1910 oli lauantai. Lähdin matkalle Moskovaan. Pietarissa sain lipun kuriirijunaan, joka 10 tunnissa ajoi tuon 670 km pituisen taipaleen. Ajuri vei minut annettuun osoitteeseen Pokrooka, Degtiérnyi pereulok. Siinä asui kyseisen turkisyhtiön kirjanpitäjä Emil Lipponen. Tulokahvit juotuamme lähdimme liikkeen toisen johtajan Mr Paul Brandier'n luokse. Tämä noin 40-vuotias herra oli ummikkoranskalainen, taisi myös englantia, mutta näitä kieliä en minä osannut ollenkaan, Lipponen sai toimia tulkkina. Lopputulos neuvottelusta oli, että toimi on otettava vastaan mahdollisimman pian.

Palattuani Kanneljärvelle tein osuuskaupassa inventarion ja luovutin liikkeen väliaikaiselle kaupanhoitajalle. Maria ja lapset Hillevi ja Olavi (poika oli syntynyt ollessamme Perkjärvellä) jäivät toistaiseksi kotimaahan kunnes olin saanut hankituksi asunnon. Tammikuun 10. p:nä 1910 lähdin ottamaan vastaan uuden toimipaikkani.

Aluksi sain vuokratuksi huoneen rouva von Wallensteinilta Bolshaja Lubiankalla. Tänne saapui pian kutsustani perhe, jota olin vastassa Nikolain asemalla. Hyvin oli matka sujunut, vaikka Pietarissa oli ajettava läpi kaupungin asemalta toiselle. Matkalla ei ollut tapahtunut mitään selkkauksia. Myös matkatavarat olivat kaikki säilyneet. Huonekalut oli Maria myynyt, vain ompelukone, seinäkello ja vaatetavarat oli otettu mukaan.

Liike, jonka myyntiosaston ja varaston hoito nyt uskottiin minulle, oli Société des Etablissements Revillon Frères, jonka pääpaikka Siege Social oli Pariisissa Rue de Rivoli 77, 79 et 81. Moskovon haaraosasto oli avattu v. 1906 yhtenä haaraosastoja ja ostoasemia käsittävistä monilukuisista pisteistä, jotka muodostivat tämän maailmanliikkeen turkiskauppaverkoston. Pääliike ja Rue de la Fredérationin varrella sijaitsevan valmistusosaston henkilökunta käsitti 2000 miestä ja naista, pääjohtajana Mr Victor Revillon. Suurimmat haaraosastot olivat Lontoossa Regent Streetillä, New Yorkissa 5th Avenuella ja Moskovassa Kusnetskijmostilla 15, Leipzigissä Ritterstrassella, Montrealissa, Krasnojarskissa ja Shanghaissa. Ostoasemia oli useita kymmeniä eri puolilla maapalloa. Moskovon osasto toimi silloin Punaisen torin varrella olevassa kauppatalossa Torgovye Riadissa. Venäläinen osakeyhtiö oli perustettu yhtiön johtokunnan jäsenen Brocard & Co:n hajuvesiliikkeen johtajan nimessä. Nyt vuokrattiin uusi huoneisto komeimman kauppakadun Kusnetskimostin ja Bolshaja Lubiankan kulmasta ja toiminnaksi tuli venäjän kielellä Revillon Frères.

Mitähän luulee tämän lukija maalaispojan ajatelleen siirryttyään Kanneljärven asemaseudun pienestä puotipahasesta venäläisen suurkaupungin cityyn ranskalaisen maailmanliikkeen, turkistukkukaupan myyntiosastolle, alalle, jonka tavarain tuntemusta ei virkaan tulijalla ollut nimeksikään. Mitäpä nyt voi muuta sanoa kuin että liikkeen joh-

Moskovan talvessa Revillonin tuotteet lämmittivät koko perhettä.

tajilla on ollut riittävästi kärsivällisyyttä perehdyttääkseen uuden tulokkaan tähän ääretömän monisäikeiseen alaan, turkisten laatuun ja arvoon sekä vallitseviin kauppatapoihin. Tietysti sen ohessa myös ranskan kieleen. Jossain määrin lienevät siinä onnistuneet, päättäen siitä että tehtävieni tärkeysaste sekä palkkatulot nousivat vuosi vuodelta, kunnes bolshevikkivallankumouksen luomat olosuhteet v. 1918 asettivat voittamattomat esteet liikkeen jatkuvalle toiminnalle. Kun ensimmäinen johtaja Mr Gaston Budelot, joka oli Pariisissa minun tullessani liikkeen palvelukseen, palasi Moskovaan oltuani kuukauden toimessa, esittelyssä kysyi kuinka työ sujuu, vastasin, että näin alussa varsinkin alaa ennestään tuntematta saattaa sattua erehdyksiäkin, taputti hän minua olalle ja sanoi: ”Sen voin hyvin ymmärtää, vain henkilö, joka ei tee mitään, ei tee erehdyksiä.”

Ensi työkseni perehdyin turkiksiin, joiden tuntemisessa minua opastivat myyjät Voldegar Urban ja (Viktor Horn) Blomenthal. Horn tuli taloon myöhemmin. Tein luettelon turkisten nimityksistä venäjäksi, ranskaksi, saksaksi ja suomeksi. Sitten aloitin kielten oppimisen. Kävin yhden kuukauden Berlitzin kieliopistossa ranskaa oppimassa ja sen jälkeen neljä kuukautta yksityisopettajan Mademoiselle Jeanne Moutier'n luona. Lisäksi luin ranskalaisten kirjailijain teoksia alkukielellä ja käytännöllistä opetusta sain joka päivä konttorissa. Mr Brandier oli kehittyvästä ja edistyvästä kielitaidostani hyvin tyytyväinen, sillä hän taisi venäjää vain muutaman sanan. Mr Budelot sen sijaan puhui venäjää sujuvasti.

Niin kuluivat vuodet. Tapaninpäivänä v. 1911 syntyi tyttäreemme Toini. Monena vuonna vietimme kesäloman Suomessa, toisinaan retkeillen Moskovan ympäristössä. Lukuisat museot ja taidegalleriat olivat mieluisia käyntipaikkojamme, myöskin lasten. V. 1913 vietin loman ja vähän enemmänkin Takaharjun keuhkotautiparantolassa tutkitut tamassa keuhkojani sitkeän yskän takia. Tri Seppänen antoi ilokseni lausunnon, että keuhkot ovat terveet. V. 1914 olimme lomalla Kesälahden Purujärvellä lautamies Laukkasella. Alko ensimmäinen maailmansota. Isäni tuli Laukkaselle ja vaati meitä tulemaan myös kotiin ennen Moskovaan paluuta. Tietysti menimme kotiin mielihyvin. Sieltä meidät saatettiin Raivolan asemalle, josta matka jatkui Venäjälle.

Saksalaisvainoja

Kesällä v. 1915 saimme kokea kauheat saksalaisvainot. Nämä n.s. pogromit alkoivat Venäjän kansanliiton, n.s. mustan sotnian toimeenpanemina. Kolmessa eri ryhmässä kansanjoukot kulkivat kansallislippujen hulmutessa pitkin katuja tsaarin hymniä laulaen. Joukkojen johtajilla olleiden luetteloiden mukaan väkijoukot tuhosivat saksalaisten ja itävaltalaisien omistamia liikkeitä. Todisteeksi viholliskansalaisuudesta riitti saksalainen tai muu vierasta kansallisuutta osoittava nimi. Tällä tavalla tuli kolmen päivän kuluessa ryöstetyksi, murskatuksi ja poltetuksi 712 eri liikettä. Näistä oli 130 todella vihollismaan kansalaisten omistamia, loput olivat enimmäkseen saksalaisnimisten itämerenmaakuntalaisten, siis Venäjän kansalaisten omia. Muutamia ruotsalaisia liikkeitä tuhoutui myös.

Isorokkoa

Sota-aika ei säästänyt meitäkään v. 1916 henkilökohtaisilta suruilta. Moskovassa oli suuria joukkoja länsigubernementeista saapuneita sotapakolaisia. Näiden keskuudessa raivosivat kulkutaudit, varsinkin isorokko. Tauti levisi kaupungin asukkaiden keskuuteen. Meillekin löysi tiensä hirveä sairaus. Ensin sairastui Hillevi, sitten Toini ja Olavi. Monta päivää ja yötä hoidimme lapsiamme lääkärin ohjeiden mukaan, sitten Hille-

Ludvig Lius lastensa haudalla Moskovassa.

Bolshaja Aleksejevskaja 14, Liusten kotitalo Moskovassa 1914-18.

vi alkoi jo toipua, mutta Olavin ja Toinin määräsi lääkäri sairaalaan. Äiti lähti lapsia saattamaan, Toini kuoli matkalla äidin syliin ja Olavi seuraavana päivänä sairaalassa. Surumme oli ääretön. Ei mikään ole raskaampaa kestää kuin rakkaan lapsen kuolema. Pienet valkoiset arkut sylissämme saatoimme rakkaat lapset luterilaisen hautausmaan multa. Peitimme haudat, asetimme kukat kummulle, ja valkoinen risti, johon maalaisin nimet ja päivämäärät, osoittaa paikkaa, johon meidän täytyi jättää Olavin ja Toinin kylmenneet pienet ruumiit. Monta, monta kertaa kävimme, yhdessä ja yksin, tätä meillemme pyhää paikkaa katsomassa, murehtien ja kyynelöiden.

Toukokuun 22 päivänä 1917 syntyi tyttäreemme Marja. Aamulla oli satanut lunta ja katu oli sohjoinen, kun saatoin äidin keisarinna Katarinan nimellä olevaan synnytyslaitokseen. Menimme kävellen. Seuraavana päivänä kävin laitoksessa ja näin äidin vieressä pienen tytön tyllerön hapuilemassa äidin rintaa. Laitoksen järjestys ja siisteys ei ollut kehuttava, ehkä keisarinna Katarinan aikana ei parempaa vaadittukaan, siis sama riitti nytkin.

Yllättävä hautalöytö

Hautausmaalla käydessämme havaitsimme laajan ristimetsän keskellä erään ristin, jossa oli nimi Vilhelmina Lius, kuolonvuosi muistaakseni 1857. Oli siis joku muukin sukuumme kuuluva saanut täällä viimeisen leposijansa. Kirkonkirjoista en löytänyt suvussamme Vilhelmiina-nimeä, ehkäpä hän oli sota-aikoina vihollisen Venäjälle kuljetetun sukumme jäsenen jälkeläisiä.

Lokakuu 1917 Moskovassa

V. 1914 olin vuokrannut hyvän asunnon Tagankalla Bolshaja Aleksejevskaja 14, toisessa kerroksessa. Täällä asuimme vallankumousten ajan. Ensin keväällä 1917 kukistui tsaari, syksyllä sai saman kohtalon väliaikainen hallitus, ja bolskevikit, kommunistit saivat vallan käsiinsä.

Tsaarin pakkoeroaminen ei Moskovassa eikä muualla aiheuttanut paljonkaan verenvuodatusta, mutta bolshevikkien toimeenpanema kumous vaati uhreja 6–8000 henkilöä yksistään Moskovassa. Taistelevat puolet aloittivat tulen 27.10.1917 aamulla varhain. Tullessani konttoriin näin jo kaduilla lojuvan surmansasaaneita ja kivitalojen seinissä kranaattien repimiä aukkoja. Tultuani konttorille olivat ovien ja ikkunain suojaksi asennetut aaltopellistä valmistetut verhot alhaalla ja lukittuina. Menin samassa talossa asuvan Mr Brandier'n luo. Hän sanoi kääntäneensä työhön saapuneet varastomiehet takaisin ja että liikettä ei toistaiseksi avata. Sanoi lähtevänsä aamiaiselle Hotel Metropolin ravintolaan ja pyysi minua mukaansa. Kuljettuamme Teatteritorille päin näimme muutamien talojen edustalla kiväärivartioita. Samoin oli Hotelli Metropolin kulmalla. Tämä kysyi minne olimme menossa. Vastattuamme kysymykseen ilmoitti vartija ettei sivullisia päästetä sinne, sillä talo on heidän joukkojensa hallussa. Sitä kysytyämme ilmoitti hän heidän olevan valkokaartilaisia ja huolehtivan järjestyksestä kaupungissa. Seuraavan päivän, sunnuntain, oli kotona mutta maanantaiaamuna lähdin taas Mr Brandier'n luo. Koko sunnuntaipäivän oli kuulunut kiväärin ja konekiväärin pauketta ja öisin oli tykkituli joskus hyvin ankara. Taistelujen jäljet varsinkin keskikaupungilla olivat surkeat. Ruumiita ei näkynyt mutta talot olivat pahoin ruhjottuja.

Toimenkuvan muutos

Mr Brandier antoi minulle rahaa ja kehoitti välttämään kaupungilla liikkumista, samalla lähetti mukanani rahaa neiti Aino Lipposelle, konttoristillemme, joka asui Sado-vajalla, sekä muistutti kaiken varalta elintarvikkeiden hankkimisen tärkeydestä. Olikin taas päivän kotona mutta keskiviikkona lähdin tarkastelemaan tilannetta. Nyt oli näkö-ala kaupungilla hyvin lohduton vaikka kaatuneet oli korjattu pois. Kirkkojen ja eräiden muidenkin rakennusten vaiheilla liiaskeli sotilaspukuisten miesten ryhmiä joskus huvikseen ammuskellen. Mr Brandier avasi oven järkyttyneen näköisenä. Hän oli edellisenä päivänä ollut aikeissa lähteä pienelle kävelyille naapurinsa Mr de Brunier'n kera, mutta päästyään ovesta katukäytävälle oli de Brunier lyyhistynyt maahan kiväärin kuu-lan lävistämänä. Nyt hän pyysi minua vihdoinkin uskomaan ulkona liikkumisen vaarallisuuteen. Lähdin kotiin poistuen talosta pihan yli Kusnetskimostin puoleisesta portista, mutta juuri silloin alkoivat siellä kuulat vinkua ja napsahdella seiniin, ikkunoihin ja rämiseviin rautaportteihin. Portti portilta etenin kuitenkin seuraavaan kadunkulmaan ja käännyin siitä sivukadulle. Kaksi vuorokautta jatkui vielä taisteluita, perjantaina antautuivat viimeiset Kremlin muurien suojaan vetäytyneet valkoiset puolustajat. Kadetikoululaiset antautuivat sitä ennen, sillä tykkituli oli hajoittanut suurimman osan koulun rakennuksista. Valta siirtyi bolshevikeille.

Talven kuluessa toteutettiin sosialisointia. Ensin talot ja pankit, sitten kauppa ja teollisuus, tärkeimmät alat ensiksi. Toiminta oli sekavaa ja hapuroivaa ja aiheutti oikeutettua arvostelua, mutta näkyvimmit vastustajat pidätettiin. Näistä useimmat surmattiin kohta pidätyksen jälkeen. Viimeiset julkiset vastustajat olivat joukko anarkisteja, jotka valtasivat erään suuren yksityispalatsin, varustivat sen runsain elintarvikkein ja asein sekä vapauden nimessä kutsuivat kansaa liittymään heidän riveihinsä ja murskaamaan bolshevikkien sortovallan. Nämä puolestaan yrittivät neuvotteluilla saada heitä alistumaan mutta tuloksetta. Lopuksi bolshevikit ampuivat muutamia tykinlaukauksia anarkistien linnoitukseen ja siihen loppui tämä vallankumouksen jälkinäytös.

Kirjeenvaihto Pariisissa olevan pääkonttorin kanssa jatkui nyt Englannin lähetystön kuriiripostin välityksellä. Pääkonttori määräsi toimintamme Moskovassa lopetettavaksi ja liikkeen varastoineen siirrettäväksi Krasnojarskiin tai Omskiin Siperiassa, jossa vielä vallitsi rauhallisuus ja järjestys. Tavarat pakattiin ja lähetettiin Gerhardt & Heyn huolintaliikkeen välityksellä. Mr Brandier vapautti muun henkilökunnan toimistaan, vain kirjanpitäjä Antti Virta ja minä oli määrätty seuraamaan johtajaa Krasnojarskiin. Virta, joka oli poikamies, suostui lähtemään, mutta minä kieltäydyin sillä en tahtonut näin rauhattomana aikana viedä perhettäni tälle pitkälle matkalle, kohtaamaan ehkä ylivoimaisia vaikeuksia, eikä ollut mitään mahdollisuutta saattaa perhettä Suomeen, koska siellä parhaillaan taisteltiin maan vapauttamiseksi itäisestä jättiläisnaapurista.

Maaliskuun 13 p:nä 1918 saattelin Mr Brandier'in ja Antti Virran junaan, joka oli lähdössä kaukoitään. Kansainvälisen yhtiön makuuvaunussa jätin heille viimeiset jäähyväiset, sillä sen jälkeen en heitä enää tavannut. Vallankumousaallon ehtiessä Krasnojarskiin siirtyi liike Shanghainin ja sieltä Wladivostokiin. Tämän kaupungin jouduttua bolshevikkien valtaan siirrettiin liike Jokohamaan. Sieltä kirjoittivat Virta ja Brandier minulle. V. 1921 Virta ankaran hermöväsyyksensä rasittamana (kuten professori Ramstedt minulle kirjoitti) riisti itseltään hengen ampumalla. Mr Brandier kuoli myöhemmin Pariisissa. Tämän tiedon sain liikkeen pääkonttorista Mr Deseglis'ltä.

Niistä turkiksista, jotka oli siirretty johtajan asuntoon, lähetin arvokkaimmat, kuten karpänahat, postipakettina Krasnojarskiin ja Omskiin. Tämäkin tehtävä vihdoinkin keskeytyi kun Uralin taakse muodostui amiraali Koltshakin johtama n.s. valkoisten venä-

Viimeinen kuva Moskovan-kodista. Vasemmalta Maria, Marja, Hillevi ja Ludvig.

läisten ja tsekkoslovakien rintama bolshevikkeja vastaan. Tämän armeijan sotaliikkeet kuitenkin epäonnistuivat ja armeija hajaantui. Vähitellen joutui koko laaja Siperia bolshevikkien valtaan. Venäjän laaja valtakunta oli kääntynyt, kuten klovnin Bim havainnollisesti esitti hopeanuppisella kepillä, ylösalaisin.

Vaikeuksia kotimatalla

Ryhdyin valmistelemaan matkaa kotimaahan. Talonkomitean sihteerin ent. kapteeni Karmanovin avulla sain työväenneuvostolta matkaluvan Pietariin. Lähdimme Moskovasta kesäkuun 27 p. 1918 illalla pikajunalla. Mukaan otimme jonkun verran vaatteita ja runsaasti ruokatavaraa, sillä olimme kuulleet Pietarissa olevan kovan pulan elintarvikkeista. Seuraavana päivänä puolen päivän aikaan olimme Pietarissa. Maria ja lapset, Hillevi ja pikku Marja jäivät Nikolain asemalle odottelemaan, minä lähdin tiedustelemaan Suomeen pääsyn mahdollisuuksia.

Eräältä Suomen rautatieaseman virkailijalta sain tietää, että asiasta on puhuttava komissaari Millerin kanssa, jonka virkahuone on toisen luokan vaunussa junalaiturin vieressä. Vaunu oli kuitenkin suljettu, mutta ovelle liimatussa lapussa tiedotettiin, että matka-asioissa on käännyttävä Pietarin kommuunihallituksen ulkoasiainkomissaarin puoleen entisessä aatelisneitojen kasvatustaloksessa huone 8. Ajoin sinne raitiotievaunulla, mutta siellä oli arviolta sata henkeä odottamassa puheillepääsyä. Asetuin jonon pää-

hän ja 2 1/2 tuntia seistyäni tuli vuoroni. Esitin asiani. Vastaus oli lyhyt: ”Raja on suljettu. Seuraava.” Koetin vielä puhua pitkästä matkasta, lomasta ja asemalla odottavasta perheestäni, turhaan. Ennenkuin lähdin, kysyin vielä milloin raja avataan. – Ehkä ei koskaan, ehkä huomenna, oli kiukkuinen vastaus. Niine hyvineni lähdin odottavien omaisteni luo.

Nyt oli tarpeellista saada ensin majapaikka, jossa voisimme asua siksi kunnes pääsemme matkalle. Suomen rautatien henkilökunnan asuntolasta tapasin junailija Helinin, joka ystävällisesti antoi asuntonsa käytettäväksemme. Hänen perheensä oli jo siirtynyt Suomeen. Nyt oli aika odotella sopivaa tilaisuutta matkan jatkamiseen. Aamulla lähdin kaupungille toivossa tavata joku lempaalainen, jonka kyydissä pääsisimme lähemmäksi rajaa. Tiesin, että heitä majailee Udelnajan ruokaloissa hevosia syöttämässä ennen kuin tulevat kaupunkiin. Menin junalla Udelnajaan ja eräässä ruokalassa tapasin suomalaisia. Kysytyäni onko ketään Lempaalasta, olikin erään teepöydän ääressä heitä kaksi miestä. Selitin asiani ja he lupasivatkin kyydin, saatuaan ensin viedyksi sovittuihin paikkoihin kuormansa, sysisäkit ja maidon. Määrättyämme kohtauspaikan ja ajan menin hetkeksi lepäämään omaisteni luo Helinille.

Sovittuna aikana kyytimiehemme, Piiparisen veljekset Lempaalan kylästä, tulivatkin. Haimme ensin matkatavaramme Nikolain asemalta ja niin lähdimme kaupungista. Pargalan mäellä oli vartio, joka tarkasti matkatavaroitamme. Nähtyään ruokatavarat, eväämme, oli tie nousta kerrassaan pystyyn, mutta selvisimme kuitenkin melkein vain hyvällä puhelulla. Pieni pysähdys oli myös Ohalatvassa, jossa yöllä tuli vastaan tykistökaravaani ja ajoi meidät maantien ojaan. Vielä oli vartio lähellä Lempaalan kylää, tässä kysyttiin vain, mihin olemme matkalla.

Sunnuntaiamuna olimme perillä. Vietimme sen päivän Piiparisella. Kun tarkoituksemme oli mennä Kirsaloon ja sieltä rajan yli Lipolaan, oli hankittava lupa rajavartiostosta. Mikäs mukaan auttoi. Maanantaiamuna menin rajavartiostoon ja saatuaani sotilaan avulla vartiopäällikön hereille, pyysin rohkeasti matkalupaa Suomeen. Tietenkään hän ei voinut antaa sitä ja minä ihmettelin, ettei vielä ole saapunut määräystä rajan avaamisesta mikä kuitenkin kohta toteutuu. Pyysin kuitenkin ajolupaa Kirsaloon ja sain sen muitta mutkitta.

Talon vanha isäntä lähti kyytiin. Korkeamaalla oli taas konekiväärein varustettu vartiosto, vilautin matkalupaa ja tie oli selvä. Tulimme Kirsaloon Simo Lemmetylle. Kylässä oli vartiostona vain neljä miestä ja Simon mielestä oli helppo kulkea rajan yli läpi metsän suoraan Ylentelään. En kuitenkaan voinut antaa perheeni joutua ampumisvaaralle alttiiksi emmekä matkatavaroita olisi voineet ottaa mukaan. Käytyäni vartiostossa missä en kuitenkaan tavannut päällikköä, pyysin Simon kyytimieheksi Lipolaan.

Tultuamme vartioston kohdalle, oli portilla kaikki neljä miestä. Päällikkö kieltäytyi jyrkästi antamasta lupaa, se olisi haettava Mustilan kylässä sijaitsevasta esikunnasta, johon oli matkaa 40 km. Pysähtyikö nyt matka 200 metrin päähän rajasta?

Päällikkö meni kauemmas pihalle, minä perässä. Koetin pehmittää hänen mieltään tavalla jos toisellakin ja lopulta onnistuin. Tultuamme lähelle siltaa näin toisella puolella suomalaisia sotilaita. Mutta vielä ainakin viivytys, vaikk’ei estettä. Simo sanoi, ettei hän uskalla lähteä rajan yli, jospa ei sieltä päästetä takaisin kotiin. Vakuutin vastaavani kotiin pääsystä. Simo vaati lupalappua. Nyt tulin sillan yli ja sotilaan saattamana suojeluskunnan esikuntaan. Siellä oli jo tuttuja miehiä, Johannes Karvonen lähti mukaani luvaten Simolle vapaan pääsyn takaisin. Ajoimme Tuomas Ilosen taloon, jossa joimme tuliaisakahvit. Vaiherikas matka oli päättynyt.

Ilosella kerrottiin, että veljeni Viktor on juuri Lipolassa ja tulee kohta heillekin. Kun

hän oli kiesseillä, johon emme olisi kaikki tavaroinemme sopineet, en malttanut odottaa Viktoria vaan lähdin jalkaisin Rampalan kautta Siparilaan. Oli outoa nähdä sodan jälkiä, kranaattien repimiä kauniita taloja, palaneiden rakennusten jäännöksiä. Hiekkämäeltä näin jo kotitaloni, ilokseni se näytti olevan ehjänä, vain piharakennuksen katoissa näkyi suuria aukkoja.

Kotona ensin ihmeteltiin kun tulen yksin, mutta lohdutin heitä, että pian tulevat toisetkin. Nyt riitti puhetta sotatapahtumista kotiväellä sekä naapureilla. Ikätoverini sekä vanhemmat että varsinkin nuoremmat pojat kertoilivat omakohtaisia muistojaan pari kuukautta sitten päättyneistä taisteluista, ikään kuin ne olisivat olleet melko jokapäiväistä hommaa, kalastusretki, tukin uitossa olo tahi muuta tavallista työtä ja raadantaa: ”Ko sieltä lähetti ni siin mäen pääl ensi vähä tapella kahhaatetti, sit ko se poika toi sanan jot siel on vähä suurempi joukko ni myö kierretti...”, ”myö oltii siin pellol vatsalaa ja vuorotelle tehti syöksyi ni mieko taas heitäisin hankee ni sillo nii kois risu raapast kaulaa ja verta alko tippuu kaulasta molemmi puoli, ko se kuula ol mänt kaulan läpjustii henkitorven ja ruokatorven välist...” ja ”a mieko läksin just syöksymää ni kivär täräht miun käessäin, kuula ol käynt kivärin tukkii ja se män pirstaleiks...” Kaikki kerrottii ilman minkäänlaista tärkeilyä ja itsensä korostamista. Me teimme niin ja niin, kaikki sankariteot olivat yhteisiä. Ja minä ajattelin: Nämä ovat kuin esi-isiemme kertomia kautta vuosisatojen, tämä on aina ollut tuttua työtä Kannaksen miehille.

Viipurissa 1919–39

Tein kotitöitä sen kesän ja seuraavan talven. Kesäkuussa 1919 tapasin Viipurissa hyvän tuttavani Antti Himasen, jonka vuotta aikaisemmin perustettu lakkitehdas toimi Otsoyhtiön talossa Kannaksenkatu 1. Hän sanoi muuttavansa tehtaan osakeyhtiöksi ja pyysi minua tehtaan apulaisjohtajaksi ja osakkaaksi. Suostuin ja pian muutinkin Viipuriin. Ostin pienen omakotitalon Loikkasesta, se maksoi 12 000 markkaa, ja muutin sinne perheineni. Kaksi vuotta myöhemmin myin sen Joosep Sipposelle 19 000 markasta.

Valkjärvellä ollessamme syntyi meille Lauri 22.7.1918. Viipuriin muutettuumme saimme 12.7.1921 toisen pojan Aimon. Olimme iloisia vaikka kovasti kaipasimme Moskovan multa jääneitä rakkaitamme Olavia ja Toinia. Ajattelin, että nämä pienokaisemme olivat lähettäneet meille tyhjää paikkaansa täyttämään kaksi poikaa.

Toukokuun 22. päivänä 1922 järjestimme tehtaan, joka tällä välin oli muutettu raittiusseuran taloon Brahenkatu 17, niin että minä muodostin uuden osakeyhtiön Hattu ja Turkis Oy:n, jonka osakkaiksi tulimme molemmat. Himanen luopui tehtaan toimitusjohtajan toimesta minun hyväkseni ja antautui hoitamaan perustamaansa kangaskauppaa Oy Sesonkia. Uusi liikkeen jatkoi vanhalla toiminimellä alkamaansa toimintaa hyvällä menestyksellä. V. 1928 ostin Helsingissä vararikkoon joutuneen Uusi Lakkitehdas Oy:n varaston ja koneet 561 000 markasta, näiden kirjanpitoarvo oli 1 300 000 markkaa. Jälkeenpäin havaitsin, että tämä kauppa oli virhe, sillä se satoi Hattu ja Turkis Oy:n pääomaa liian suureen varastoon. Kun sen jälkeen alkoi taloudellisessa elämässä yleinen lamakausi, joutui Hattu ja Turkis Oy, kuten moni pitemmänkin ajan toiminut tukkuliike, rahallisiin vaikeuksiin, ja oli pakotettu lopettamaan toimintansa. Tämä oli minulle taloudellisesti varsin raskasta, sillä menetettyäni Moskovaan jääneen omaisuuteni pankkitileineen, Hattu ja Turkis Oy:n mukana menetin taas siihen sijoittamani varat, 200 000 markkaa sen aikaista rahaa. Seitsemän vuoden työ oli mennyt hukkaan. V. 1931 olin samassa asemassa kuin Moskovasta palattuani. Oli vaikeata mutta toivoin parempaa.

Hattu ja Turkis Oy:n tehdassali Viipurissa Brahen- ja Suokatujen kulmassa v. 1929.

V. 1923 joulukuun 10. pnä syntyi meille viides lapsi, Anni-Katri. Asuimme silloin samassa talossa, jossa tehdas ja konttori olivat. Kun tehtaan toiminta päättyi, muutimme Pantsarlahdenkatu 3:een ja vähän myöhemmin Pontuksenkatu 24:ään.*

V:na 1932 Viipurin kaupungin naisten työkodin toimitusjohtajan virka joutui avoimeksi. Hain sitä ja 41:stä hakijasta minut valittiin toimeen. Työkoti sijaitsi Sairaalan- ja Kalevankatujen kulmassa, vanhassa puutalossa, jossa ennen oli majoitettuna venäläistä sotaväkeä. Työttömyysaikoina oli toimintaa laajennettava, niinpä useina vuosina oli toiminnassa haaraosastoja Suokadulla, Monreposissa ja Uuraassa. Talvisodan alkessa oli työkodissa valmistettava suuria tilauksia puolustuslaitokselle. Kuitenkin jatkoimme töitä joulukuun loppuun, jolloin viimeisetkin työntekijät poistuivat kaupungista.

Puolustuslaitoksen määräyksestä siirrettiin työkoti vuoden vaihteessa Mikkeliin, jossa paitsi uusia alusvaatteita sotilaille tehtiin varuskunnan pesulasta saapuneiden asepuikujen, alusvaatteiden ja lumipukujen korjauksia. Työtä jatkui vielä talvisodan päättyttyä elokuun loppuun 1940, jolloin koneet ja muut Viipurin kaupungille kuuluvat tavarat siirrettiin kaupungin hoitokunnan määräyksestä Helsinkiin.

* Tässä on muistivirhe. Mainitut asunnot kuuluivat vielä perheen hyvinvoinnin kauteen. Tehtaan toiminnan päättyttyä muutettiin Pontuksenkadun kodista vaatimattomampaan asuntoon Hirvikatu 8:aan. Neljän vuoden kuluttua siirryimme Lylynkadun varrelle ja viimeiset kaksi vuotta ennen talvisotaa osoitteemme oli Pantsarlahdenkatu 2. (AL)

Helsingissä 1940–48

Saatuani Mikkeliissä asiat selväksi ja tehtyäni talouspäällikölle tilityksen suoritettua töistä ja maksetuista työpalkoista, lähdin Helsinkiin toivoen sieltä saavani toimipaikan. Aluksi asetuin asumaan Hillevin ja Väinö luo kun Väinön oli sotavammansa takia jäätävä Helsinkiin. Soitin Sosialiministeriöön työtupien tarkastaja Maija Stenij'ille. Hänet tapasin Suomen huollon varastopäällikkönä Katajanokalla. Hän sanoi hoitavansa tätä tointa väliaikaisena ja pyysi minua siihen kun hänen on lähdettävä varsinaiseen virkaansa Jyväskylän kesäyliopistolla. Puhuttuani asiasta vielä Suomen huollon toimikunnan sihteerin tuomari Valinin kanssa otin toimen vastaan. Kolmen kuukauden kuluttua kutsuttiin minut pääkonttorin virkailijaksi ja kun kamreeri Rautjärvi joutui rintamalla, nimitettiin minut kamreeriksi. Tällä välin oli Suomen Huollon toimikunta muuttanut ja tohtori, nyk. professori Heikki Waris oli nyt toiminnanjohtajana. Jatkosodan alussa olin komennettuna sotavankien kuulustelukurssille Mikkeliin. Kaksi kertaa määrättiin minut menemään kuulustelijaksi kun moteista oli saatu suuria vankijoukkoja, mutta tohtori Waris vetosi työvoiman puutteeseen Suomen Huollossa ja sain vapautuksen. V. 1943 olin kahden kuukauden ajan Viipurin vapaan huollon lääninkeskuksen v.a. hoitajana ja silloin kävimme Marian kanssa syntymäkodissani Valkjärvelä viimeisen kerran. Viktor veli oli tullut jo takaisin ja kunnostanut asunnoksi viljaitan, sillä asuinrakennus oli talvisodan aikana poltettu. Kävin myös kesäasunnollani Heinjoella, sekin talo oli poltettu. Omenapuista oli suuri osa säilynyt, useat puut olivat kasvattaneet tuuhean juurivesakon.

Sota oli nyt kehittynyt siihen pisteeseen, että kaikki liikenne meritse ulkomailta Suomeen oli lamassa ja avustustavarain tulo Suomen Huoltoon meriteitse tyrehtynyt. Vastaavasti väheni työ Suomen Huollossa. Tri Waris ehdotti minulle nyt lomaa yhdeksi kuukaudeksi. Se olikin minulle hyvin tarpeellinen, sillä vointini oli huononlainen varsinkin sen jälkeen kun tieto oli tullut Aimon kaatumisesta.

Loma-aikana kävin kansanhuoltoministeriössä Matti Kemppaisen luona tiedustelemassa toimipaikkaa. Saatuaan tietää missä toimissa olin aikaisemmin ollut, hän lupasi melko varmasti toimen ja käytyäni vielä osastopäällikkö Reino Teerisuon luona esittäytymässä sain osastosihteerin toimen tekstiilihintaosastolla tehtävänä käsitellä puku-, paita-, hattu-, lakki- ja sadetakkitehtaiden tuotteiden hinnanvahvistushakemukset, samoin turkistavarain hinta-asiat. Tätä virkaa hoidin viisi vuotta eli kesäkuuhun 1948.

Kouvolassa 1948–53

Huhtikuussa 1948 pyysi johtaja Harsi Kouvolasta minua tulemaan liikkeensä konttoripäälliköksi ja kirjanpitäjäksi, kun ei itse voinut enää hoitaa kirjanpitoa ja tuotteiden hinnoittelua luvaten hyvät palkkaedut. Kun hintasäännöstelyä oli jo melkoisesti supistettu ja kysymyksessä oli koko ministeriön lakkauttaminen, joka tapahtuikin sitten saman vuoden lopulla, niin suostuin Harsin tarjoukseen. Tosin Kemppainen koetti saada minut peruuttamaan hakemukseni luvaten tämän ministeriön lakkauttamisen jälkeen toimen jossain toisessa ministeriössä. En kuitenkaan peruuttanut, sillä palkkaero oli 120 000 mk vuodessa.

Niinpä jouduin viiden vuoden aikana hoitamaan tämän liikkeen kirjanpidon, vaate-
tuspistetilitykset, valtion ja kunnan verovalitukset, liikevaihtoveroasiat, tuontilisenssi-
asiat ym. sekä kaikista vaikeimman tehtävän: tarkastamaan vero- ja liikevaihtoverotar-
kastajien kanssa aikaisempien vuosien tilikirjat ja puolustamaan liikettä Lappeenran-

nan kansanhuoltoapiirin nostamassa jutussa, jossa vaadittiin aikaisempina vuosina tahtuneiden säännöstelymääräysten laiminlyömisestä korvausta valtiolle 9 1/2 miljoonaa markkaa. Tämä korvaus supistui kihlak. oikeuden päätöksessä, joka pysyi muuttamatta ylemmissä asteissa, 150 000 markkaan. Verotuksessa sain viimeksi v:lta 1951 valtioveron laatimallani valituksella alenemaan 900 000 markasta 500 000 markkaan, vaikka Harsi suuria kuluja peläten ei olisi tahtonut valittaa. Kun sai päätöksen, tuli iloisena kertomaan siitä kun olimme parhaillaan kuuntelemassa sunnuntaiaamuista jumalanpalvelusta. Vasta kun se oli päättynyt, sai hän selittää kuinka hyvin asia päättyi.

Näinä aikoina olin hyvin rasittunut ja väsynyt. V. 1952 lopulla sanouduin irti toimestani. Paul ei vastannut mitään, meni Helsinkiin ja oli siellä kolme päivää. Palattuun kysyi haluanko todella erota liikkeestä. Vastasin myöntävästi ja lupasin kuitenkin päättää 1952 tilit. Niin teinkin ja kun tilintarkastus oli pidetty Helsingissä, tarkastajina pankinjohtaja Kalervo Laine ja maist. Jonne Anttonen, päätin työni yhtiössä. Samalla päättyi 55 vuotta kestänyt työpäivä, josta 40 v. kauppa-alalla ja 15 v. virkamiehenä sekä alkoi n.s. vanhuuden lepo.

Mitäpä sanoisin lapsistani? Hillevi aloitti koulunkäyntinsä Moskovasta palattuamme Käkisalmen yhteiskoulussa vaikka ei ollut koulussa päivääkään sitä ennen. Vihittiin v. 1940 talvisodan pommitusten pahimmillaan riehussa helmikuulla Viipurissa Väinö Anttoseen, joka toimituksen päätyttyä palasi takaisin Summan rintamalle. Marja kävi keskikoulun samoin kuin Hillevikin, oli talvisodassa rintamaesikunnan kirjurina Harlussa ja jatkosodassa Äänislinnassa samassa tehtävässä. Vihittiin dipl.ins. Pertti Eerikki Vuontoon huhtikuulla 1944 Suurkirkossa. Oltuaan myönnetyn hääloman hiihtämässä Lapin tuntureilla he palasivat takaisin rintamalle, Marja Äänislinnaan ja Pertti Karhumäkeen luutnantiksi.

Lauri suoritti ylioppilastutkinnon v. 1938 ja pari päivää myöhemmin meni vapaaehtoisena suorittamaan asevelvollisuuttaan ja kävi Suomenlinnassa Merisotakoulun. Liikkekannallepanon ja alkaneen sodan johdosta keskeytyivät opinnot Teknillisessä korkeakoulussa kuukauden kuluttua niiden alkamisesta. Talvisodassa rannikkopatterin tjo-upseerina Säkkijärvellä ja jatkosodassa oli mm. mukana Suursaaren valtauksessa ja sen jälkeen Suursaarella. Päätettyään Teknillisen korkeakoulun määrättiin insinööriksi Maanmittaushallitukseen ja pari vuotta myöhemmin kutsuttiin Helsingin kaupungin kiinteistötoimiston insinööriksi. Vihittiin 1.1.1946 Inkeri Anttilan kanssa.

Aimo osallistui talvisotaan Viipurin suojeluskunnan II komppaniassa ja pääsi ylioppilaaksi keväällä 1940. Oltuaan kotiopettajana eversti Pertamon ja johtaja Engelbergin lapsille hän ehti yhden lukuvuoden opiskella yliopistossa lakia, kunnes lähti kesäkuun 1 p:nä 1941 Saksaan, jossa muodostettiin uutta suomalaista jääkäripataljoonaa SS. Tässä pataljoonassa Aimo kulki taistellen läpi Ukrainan ja Etelä-Venäjän aina Kaukasusvuoristoon asti. Viimeinen valtaamansa kaupunki oli Malgobek Terekjoen eteläpuolella. Täällä erään kukkulan valtauksessa Aimo lokakuun 11 p:nä joukkueen johtajana havoittui kranaatin sirpaleista ja kuoli 16.10.1942. Haudattu Terekin varrella olevan luostarin puutarhaan.

Anni-Katri, nuorimpamme, tuli ylioppilaaksi v. 1943 ja suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon v. 1950. Vihittiin samana vuonna varatuomari Lauri Veikko Lampeniin. Toimi vv. 1954–55 lehtorina Lappeenrannan lyseossa.

Kaikki lapsemme ovat tuottaneet meille iloa monella tavoin. Emme ole voineet kasvattaa heitä ylellisesti, mutta he ovat oma-aloitteisesti hankkineet itselleen rahaa toimimalla eri tehtävissä ja siten vähentäneet huomattavasti koulutuskustannuksia meiltä. Toivomme heille edelleen runsasta Kaikkivaltiaan siunausta joka suhteessa.

Ludvig Lius 87-vuotiaana.

Lapsenlapsia

Meillä on lisäksi ilo omata neljä lastenlastakin. Marjalla ja Pertillä on Aimo Erkki synt. 8.6.1948, Laurilla ja Inkerillä tytär Leena-Maija synt. 19.4.1947 ja poika Jaakko Antero synt. 10.8.1953 sekä Annilla ja Veikolla Riitta-Helena synt. 12.5.1955. Kaikki ovat terveitä ja reippaita lapsia.

Jätän tämän hajanaisen ja varsin puutteellisen kirjoitukseni pojalleni Lauri Ludvigille, diplomi-insinöörille. Jatkakoon ja täydentäköön hän ja hänen poikansa polvesta polveen näitä muistiinpanoja myöhempien sukututkijoitten työn helpottamiseksi.

Kouvolassa syksyllä 1955

Ludvig Lius

Anni Lampén

TYTTÄREN TÄYDENNYKSIÄ ISÄ-LUDVIGIN TEKSTIIN

Saatuaan päätökseen kertomuksen sukunsa ja omista vaiheistaan isä eli verraten hyväkuntoisena vielä seitsemäntoista vuotta. Vanhempani asuivat Rovaniemellä tyttärensä Marjan luona vuodet 1956–58 ja palasivat sitten Helsinkiin. Äiti kuoli pitkään sairastettuaan 12.5.1967 ja isä oltuaan puoli vuotta sairaana 20.7.1972. Isän mainitsemien lastenlasten pientä parvea lisäsi poikani Erkki Tapani 11.3.1959. Hyvillä mielin isä totesi nuorimman polven nimien paljolti noudattavan suvun vanhaa nimistöä, vaikka uudessa muodossa.

Jo ennen talvisotaa isä selvitti esivanhempansa Valkjärven kirkonkirjoista Olof Liukseen asti 1700-luvun alkupuolelle. Kun talvisodan jälkeen muutimme Helsinkiin, hän alkoi Valtionarkistossa etsiä lisätietoja suvun muista haaroista ja etenkin Olofia edeltäneistä polvista. Vaikka ikää karttui, hän istui arkistossa pitkät päivät muistiinpanoja tehden, usein sulkemisaikaan asti.

Karjalan Liiton sukututkija FM Heljä Pulli tutki Lius-sukua 1990-luvun alussa sukuseuramme pyynnöstä. Hän päätyi pääpiirtein samoihin tuloksiin kuin isäni, mutta joihtui arvelemaan, että Olof L. oli pikemmin Meuruisen lanko kuin vävy. Pulli löysi lisäksi useita Lius-nimisiä 1600- ja 1700-luvuilta Pyhäjärven (Vpl.) pitäjältä, joten Olof oli mahdollisesti siirtynyt täältä Valkjärvelle.

Olen säilyttänyt isän kieliasun käsikirjoituksen mukaisena, mutta korjannut joitakin virheitä vuosiluvuissa ja muissa faktoissa. En tiedä, miksi isä unohti kirjoittaa eräistä mielestäni hyvinkin kertomisen arvoisista tapahtumista, joista hän vuosikymmenten mittaan monesti puhui niin omaisten parissa kuin vieraillekin. Täydennän perhehistoriaa näillä sekä parilla äitini kertomalla lisäyksellä ja hieman omilla muistoillani kesistämme Karjalassa.

* * *

Isä mainitsi häihinsä kutsutun paljon väkeä. Äiti kertoi kuokkavieraitakin tulleen runsaasti, sillä hän oli ollut paikkakunnan ensimmäinen valkopukuinen morsian, mitä kummajaista tahdottiin tulla näkemään.

* * *

Ensimmäisen maailmansodan aikaiset saksalaisvainot Moskovassa olivat käydä kohalokkaiksi myös vanhemmilleni. Kerran, kun he puhuivat raitiovaunussa keskenään suomea, muuan mies tokaisi heille vihaisesti: – Ootte saksalaisia! Ajan tapaan vaunussa oli vain kaksi vastakkaista pitkää penkkiä ja tuossa tuokiossa vanhempani näkivät vastassaan rivin pahansuopia katseita. Isän rauhallinen selitys ”me puhumme suomea, olemme suomalaisia”, ei ehkäissyt yltyvää syyttelyä ”saksaahan tuo on” ja ”kyllä sen kuulee”. Isä kuiskasi äidille: – Noustaan seuraavalla. Vaunun pysähtyessä he syöksyivät ulos, mutta kintereillä tuli kiihtynyt parvi venäläisiä, joka piiritti heidät ja alkoi jo tyrkkiä. Muuan ohikulkija pysähtyi paikalle kysyen tiukasti, mitä on tekeillä. Lauman huudellessa vastauksia mies kääntyi isäni puoleen tiedustellen hänen kansallisuuttaan. Sen kultuaan mies sanoi tyynesti asian selviävän läheisellä miliisiasemalla. Sinne nyt mentiin, koko joukko. Onneksi siellä sattui olemaan suomea auttavasti ymmärtävä mies, ja tilanne laukesi.

* * *

Isä mainitsi Revillonin konttoristin Antti Virran. Oulusta kotoisin ollut Virta siirtyi turkisloukkaan mukana Kaukoitään, jossa kuoli. Mies oli riistänyt itseltään hengen rakastuttuaan epätoivoisesti Tokiossa Suomen asiainhoitajana toimineen Ramstedtin tai jonkun muun diplomaatin tyttäreeseen, eikä avioliitto voinut tulla kyseeseen.

* * *

Moskovassa virolaisilla ja suomalaisilla oli paljon yhteyksiä. Suunniteltaessa Suomeen paluuta isä kävi lähellä kaupunkia asuvalta tutulta virolaismyllärliltä hakemassa jauhoja eväsleipiin. Venäjällä oli tuolloin erittäin vaikea elintarvikepula.

Perheen päästyä Pietarin asemalle isä meni kyselemään junien lähtöä Suomeen päin. Äiti asettui syöttämään Hilleviä ja Marja-vauvaa. Asemahallissa oli paljon väkeä. Muuan herrasmies kumartui äitini puoleen sanoen hiljaa: – Madame, olkaa varovainen, täällä on paljon nälkäisiä, katsokaa heidän ahneita silmiään. Pyydän, pankaa leipä pois näkyvistä. Äiti työnsi eväät käsikassiin. – Oletteko yksin? mies kysyi. – Mieheni on ottamassa selvää junien lähtöajoista. – Jos sallitte, madame, jään luoksenne kunnes hän palaa. Näin tapahtui.

* * *

Kun isä kesäkuussa 1918 oli tuonut perheen turvaan lapsuudenkotiinsa Valkjärvelle, hän palasi Moskovaan saadakseen pelastetuksi omaisuuttaan enemmän kuin oli ollut mahdollista äskeisellä matkalla, jolloin oli pidettävä huolta keskenkasvuisesta tyttärestä, vuoden vanhasta vauvasta ja lähiaikoina synnyttävästä vaimosta.

Isän avatessa Moskovan-kotinsa ovea eteiseen astui sisätiloista univormupukuinen mies. Tämä kysyi tyyliä tulijan asiaa. Vastauksen saatuaan mies kysyi edelleen, eikö isäni tietänyt, että yksityisomaisuus on kansallistettu. Isä vastasi tietävänsä, että kiinteä omaisuus kuuluu nyt valtiolle, mutta ei irtaimisto, jota hän halusi ottaa mukaansa jonkin verran. Mies tarttui käsiaseeseen ja kehoitti poistumaan heti.

Kadulle päästyään isä pohti, mitä olisi vielä tehtävissä, ja lähti pyytämään yösijaa tutun virolaisperheen luota. Täällä oli kotona vain rouva, joka iltateetä tarjotessaan kertoi tapahtuneista levottomuuksista. Niiden vuoksi hänen miehensä ja poikansa olivat nyt toistaiseksi ”maan alla”, välttääkseen joutumasta puna-armeijaan tai teloitetuiksi.

Isä oli paneutunut levolle, kun ovikello soi. Hän kuuli rouvan menevän avaamaan ja karskin äänen tiedustelevan ’Ludvig Ivanovitshia’. Rouva vastasi tämän menneen nukkumaan, eikä sanonut tahtovansa häiritä. Sitten kuului askelia ja hänen huoneensa ovi tempaistiin auki. Sisään astui kaksi miestä, toinen oli kirkassilmäinen nuorukainen, toinen iäkkäämpi, yhtä karkeanoloinen kuin äänensä. – Ludvig Ivanovitsh? hän kysyi. Isä myönsi olevansa tämä ja pyysi tietää, mikä on kyseessä. Käsiastetta pyöritellen mies kehoitti pukeutumaan ja lähtemään ”mukaan”.

Kolmikun kuljettua jonkin aikaa tultiin lähelle metsikköä, josta rouva oli äsken ker-tonut kuuluvan öisin laukauksia. Vanhempi mies kehoitti nuorempaa lähtemään jo kotiin nukkumaan, sanoi yksinkin voivansa hoitaa asian. Nuorempi sanoi voivansa hyvin tulla perille asti. Jonkin ajan kuluttua mies uudisti kehoituksen, mutta toinen ei eronnut teilleen. Isä kertoi tuolloin tuntuneen, että ellei tuo suojelusenkeli olisi kulkenut vierellä, olisi hänenkin taipaleensa ehkä päättynyt öiseen laukaukseen metsässä.

Mentiin suuren kivitalon kellariin. Siellä oli parissa hämärästi valaistussa huoneessa joukko miehiä, ovella kaksi kiväärimiestä vartiossa. Tshekan vankila! Jotkut kävelivät levottomina edestakaisin, yksi oli nurkassa polvillaan tehden ristinmerkkejä. Toisaalla kovaäänisesti naurava ja kiroileva porukka läiski pelikortteja. Muutamat istuivat lamantuneina, jostain kuului nyyhkytystä.

Silloin tällöin ovi avattiin ja uusi mies tyrkättiin sisään, tai joku pidätetyistä kutsuttiin nimeltä mainiten – ties minne. Niin tulijat kuin lähtijät saivat kohtalotovereiden tervehdykseen, siunaavan tai karkean, keneltä mitenkään.

Kello oli jäänyt aiottuun yöpymispaikkaan, ajan kulkua oli vaikeaa arvioida ikkunattomassa paikassa. Välistä saatiin jotain keiton tapaista. Oli kulunut ehkä pari vuorokautta, kun ovelta kuului kutsu: – Ludvig Ivanovitsh! Tuli siis isäni vuoro nousta ovelle vievät portaat jäähyväisten saattelemana. Ajettiin hissillä viidenteen kerrokseen, jossa eräässä avarassa huoneessa komean kirjoituspöydän takana istui mies, kaiketi joku päällikkö. Tämä lähetti saattajan pois, kehoitti istumaan ja alkoi kuulustella asiallisesti. Henkilöllisyys, matkan tarkoitus ja muuta sellaista. Vastaukset saatuaan mies istui tuokion ääneti. Lopulta hän ilmoitti, ettei mitään omaisuutta voinut viedä asunnosta, kirjoitti litteran paluumatkaa varten ja kehoitti matkustamaan ensi tilassa.

Ennen asemalle lähtöä isä kävi kuitenkin kertomassa ystävälliselle virolaisrouvalle, mitä hänelle oli tapahtunut. Tämä puolestaan sanoi, että heti kun miehet olivat vieneet isän, hän oli rientänyt Saksan lähetystöön pyytäen ryhtymään toimiin viattoman suomalaisen pelastamiseksi. Venäjän ja Saksan suhteet olivat täysin muuttuneet, sillä valtiot olivat maaliskuussa 1918 solmineet erillisrauhan. Juuri tuolloin, muutaman kuukauden ajan, niiden välit olivat verraten ystävälliset. Isä arveli rouvan neuvokkuuden lopulta pelastaneen hänet.

Matkanteko oli Venäjällä sisällissodan takia mennen tullen hidasta ja katkonaista. Valkjärvellä pelättiin pahinta, kun isä ei suunniteltuun aikaan palannutkaan. Tämän arvaten hän Suomen puolelle päästyään juoksi lähes parikymmentä kilometriä voidakseen mahdollisimman pian näyttää selviytyneensä hengissä.

* * *

Isä kirjoitti vuoden 1914 lomasta Kesälahdella. Vuosina 1922–24 perhe asui kesät eri huviloissa Terijoella. Syksyn 1924 poikkeuksellisen ankara myrsky rikkoi silloisen kesäkotimme, emmekä enää palanneet Terijoelle. Joka vuosi pistäydettiin Valkjärven Siparilassa, isän lapsuuden maisemissa Kokkomäellä. Joskus siellä oltiin pitempään. Parina 1920-luvun kesänä asuimme Muolaanjärven rannalla, sielläkin oli venäläisiä huviloita. Vuosikymmenen lopulla vietimme kaksi ihanaa kesää Saarelan kartanon maille sijaitsevassa huvilassa ja 1930-luvulla niinikään kaksi kesää Vuoksen sivujoen Salmenkaidan varrella Jokisuussa. Asuimme Risto Huotarisen pienessä talossa. Isäntämme oli viimeisiä Itä-Karjalasta Suomeen asettuneita kiertäviä rihkamakauppiaita ja hevosineen melkein aina matkoilla.

Vuonna 1936 isä osti pienen puutarhatilan Heinjoen Tuokkolasta. Rytöjärvi, jonka rannalla se sijaitsi, oli osa sitä entistä Vuoksen väylää, joka 1600-luvulle asti oli laskenut Viipurilahteen. Aivan lähellä oli Vetokallio, kivikkoinen alue, joka maan vähitellen kohotessa oli tullut ensimmäiseksi kulkuesteeksi tuhansia vuosia käytetylle vesireitille, niin että alukset oli vedettävä sen yli. Sittenmin koko reitti madaltui ja katkesi erillisten järvien ketjuksi. Nimi 'Vetokallio' säilyi kuitenkin, samoin entisen mahtavan virran rantavallit, joista vesi oli etääntynyt jo satojen metrien päähän.

Aidantolpalle kuoppaa kaivaessaan isä löysi kampakeraamisen ruukunpalan noin sadan metrin päässä mökistämme. Se oli meille viesti ihmisistä, jotka olivat kivikaudella asuneet samalla hiekkaisella rannalla kuin mekin, kalastaneet lähivesissä kuten isämme ja kypsyttäneet ruokaa savipotissa jo ammuin ennen äitiämme. Nämä seudun historiaa kertovat seikat tekivät kesäkotimme ja sen kauniin, rauhallisen ympäristön meille yhä rakkaammiksi. Isä nikkaroi taloon tarvittavat huonekalut ja ehti kesällä 1939 poikiensa kanssa laajentaa rakennusta kahdella huoneella.

Perhe kesällä v. 1924 Terijoella.

Syynä kesien viettoon eri puolilla Kannasta saattoi olla isän halu kiinnyttää meidät maaseutuun niinkuin hän itse oli siihen kiintynyt, vaikka työpaikat olivat tehneet hänestä myös kaupunkilaisen. Edellä tekstissään hän kertoo oman isänsä tähdentäneen, ettei Jumalaa ja maata saa unohtaa. Meillä äiti piti huolen Jumalan muistamisesta, isä teki tutuksi ja läheiseksi alueen Vuoksen eteläpuolista Karjalaa. Me kiinnyimme ”maahan” ja vaikka olimme viipurilaisia, uskon meidän kaikkien tunteneen kotiseuduksemme Etelä-Karjalan laajemminkin.

Luonnollisesti isä oli myös maanpuolustushenkinen. Selviytyttyään Venäjän vallankumouksen jaloista perheensä luokse Valkjärvelle hän liittyi paikalliseen suojeluskuntaan. Ilmeisesti hän vuonna 1919 kuului sen esikuntaan ja piirsi Valkjärven suojeluskunnan lipun, joka ommeltuna annettiin marttojen lahjana suojeluskunnalle. (Kalle Väinänen, Vainotien vartijat, Viipuri 1939. Ss. 488–489). Pian tämän jälkeen perhe muutti Viipuriin, jossa isän SK-harrastus jatkui. Niinpä myös pojista tuli aikanaan suojeluskuntalaisia ja tyttäristä lottia. Useita vuosia isä toimi Viipurin SK-kuoron puheenjohtajana, ja siitä johtuen saimme vuosittain yöllä Ludviginpäivää vasten kuulla onnitte-luserenadin, jonka ryhmä kuorolaisia aloitti ulko-oven takana, jatkoi eteisessä ja vielä illalla tarjoilun lomassa kotonamme.

Kuoroharrastus vei isän myös Agricolan kirkkokuoroon, jossa hän oli samalla rahastonhoitajana. Kotona meillä musisoitiin etupäässä laulamalla, joskus kaksi- tai kolmiäänisesti. Piano oli lähinnä Marjan käytössä, mutta isäkin joskus soitteli.

Eräiden Kannaksen pitäjien Neuvostoliitolle luovuttamisen uhka sai isän kirjoittamaan syksyllä 1939 Erkki Paavolaiselle mielialoista Etelä-Karjalassa seuraavaan kirjeen:

*Kansanedustaja, Maisteri Erkki Paavolainen
Helsinki
Eduskuntatalo.*

En voi enää olla kirjoittamatta siitä asiasta, joka koko Kannaksen asukkaiden mieltä raskaasti painaa tällä hetkellä. Osoitan nämä rivit Teille, kun tiedän, että Te Kannakselaisena tunnette ne mielialat, jotka tänä aikana liikkuvat jokaisen Kannakselaisen rinnassa. Tarkoitin kysymystä Kannaksen osan mahdollisesta luovuttamisesta Neuvosto-Venäjälle. Tämän mielialan aiheuttama pelko ei vähäisimmässäkään määrässä johdu Kannasta himoitsevan vihollisen voimasta ja suuresta lukumäärästä, sillä siihen on Suomen kansa heikompanakin ollessaan tottunut tyyneästi suhtautumaan, vaan pelko johtuu siitä, että on julki lausuttu mahdollisuus jonkin Kannaksen osan luovuttamisesta viholliselle taistelutta. Tämä on synnyttänyt pelon sekaista uhmaa, joka vaivaa ja kalvaa pahemmin kuin mikään muu puute ja rasitus näinä vakavina aikoina.

Meitä on lohdutettu rauhoittavilla selityksillä. Me olemme toinen toisillemme vakuuttaneet, ettei mikään vapaaehtoinen luovutus voi olla mahdollinen, sillä kuka suomalainen voisi ottaa vastuun siitä itselleen. Olemme varmoja siitä, ettei kukaan sitä tulisi tekemään nytkään, sillä kokemus on opettanut, että jos vastuu jakaantuu monen osalle, ei kukaan myönnä olevansa henkilökohtaisesti vastuussa.

Kaukana siitä, että tahtoisin synnyttää epäluuloa ketään kohtaan, sillä vakaasti uskon, että jokainen jyrkästi kieltäisi luovuttamisen. Näyttää kuitenkin siltä, että kun tällainen mahdollisuus on lausuttu julki, jo se sinänsä johtaa epäröimiseen varman kannan oikeutuksesta ja myöntymisen saattaa tulla kysymykseen kenenkään ottamatta siitä vastuuta itselleen.

Mielialan kehitys tähän suuntaan ei ole ollut rohkaisevaa. ”Sitäkö varten ovat esisämme Kannaksen hiekkaan verensä vuodattaneet raskaissa taisteluissa, että se maa

kerran luovutettaisiin taistelutta?” ”Sitäkö varten on vapaaehtoisin voimin suoritettu linnoitustöitä, että ne jätettäisiin viholliselle?” ”Siksikö ei Kannaksen talonpojille ole luovutettu heille kuuluvia valtion huostassa olevia metsiä, kun oltiin epäröivällä kannalla koko Kannaksen puolustamiseen nähden ja otettiin jo silloin huomioon mahdollinen evakuoiminen?” Esiintyy monenlaisia kysymyksiä, joihin odotetaan vastausta, rauhoittavaa vastausta, jonka tänne saapuneet reserviläiset ovat lausuneet lyhyesti: ei tuumaakaan!

Jos ajatellaan asiaa Venäjän kannalta, niin mitä hyötyä olisi heille rajan siirrosta. Se ei yhtään lisää Pietarin turvallisuutta, sen käsittää jokainen. Käytännöllinen hyöty viholliselle olisikin siinä, että meidän liikuttavan yksimielinen rintamamme hajaantuisi. Tämä tulisi olemaan äärettömän suuri voitto Neuvosto-Venäjälle. Mutta meille – häpeä, Viapori!

Neuvostolehdistön kiukkuiset ja uhkaavat sanat olisi jätettävä omaan arvoonsa. Vaupaussodan aikana lausui Pyhäjärven mies: Kyl mie ryssän tunnen, mitä kovemmin se huutaa, sitä enemmän se pelkää. – Siinä on totuus. – Periaate: ei tuumaakaan, olisi todellista puolueettomuutta.

Käsitän hyvin, että Te siellä eduskunnassa tulette myös arvioimaan luovutuskysymyksen tällä tavalla. Johtakaa siis ratkaisu siihen, että tuleville sukupolville voisimme jättää sen perinnön, jonka me olemme isäimme työn, uhrausten ja taisteluiden ansios-ta saaneet, vähentymättömänä.

Korkein antakoon viisautta isänmaamme asian hoitajille ja johtakoon nyt yksimielisen kansamme ponnistelut onnelliseen tulokseen.

Herra Maisteri! Ajattelin ensin lähettää nämä mietelmät Uudelle Suomelle julkaittavaksi, mutta kun siinä on kohtia, jotka ehkä eivät vielä sopisi julkaistavaksi ja joista en ole kenenkään kanssa antautunut keskusteluihin, jätän Teidän harkittavaksenne, voitaisiinko tästä jotain julkaista. Kannaksen mielialat olisi nyt saatava tunnetuksi, ettei tapahtuisi uutta vääryyttä, mikä ehkä vielä olisi estettävissä onnellisin tuloksin.

Kunnioittavasti
Ludvig Lius

J.k. Muiden kannakselaisten mukana tunnen syvästi uhkaavan onnettomuuden, sillä syntymäkotini on vain 11 km päässä rajalta.

Sama.

Kannaksella, 9.11.1939.

Talvisodan alettua pakenimme äidin ja parin viipurilaisen tuttavamme kanssa Rytöjärven-kotiin kuin piilopirttiin ikään, vaikka se sijaitsi kolmisenkymmentä kilometriä Viipurista itään. Meitähän oli rohkaistu muun muassa koulun maanpuolustusopin tunneilla samana syksynä kertomalla, ettei vihollinen voi päästä läpi Kannaksen kapeikkojen. Viikon maalla oltuamme Heinjoen siviiliväestölle tuli lähtökäsky. Kun syksyllä -41 kävin katsomassa paikkoja, mökin raunioilla jo vihersi kasvillisuus ja uimaranassamme lojui kookas ammuksen hylsy.

Isäni vaiheet kuvastavat monin piirtein hänen aikansa yleisiä ilmiöitä Suomessa ja muualla maailmassa. Maaseudun nopea talouskehitys ja Venäjän rajan läheisyys tarjosivat nousuväylän. Molemmat maailmansodat ja niiden välillä maailmanlaajuinen talouslama löivät sen mitä toimeliaisuus oli rakentanut. Kolme lasta kuoli ja haudattiin vieraalle maalle. Isäni jaksoi kuitenkin aina nousta luomaan uudet puitteet omalle ja perheensä elämälle.